

- ҳамкорлик иштирокчиларининг ўзаро ахборот алмашуви;
- турли коммуникатив воситалар ёрдамида таълим берувчи томонидан таълим олувчилик билан ўзаро таъсир ва ўзаро муносабатларни ташкил қилиш;
- муайян мақсадни дастурий асосда амалга оширишни режалаштириш ва ўтказиш функциясини бажариш ва шу кабилар.

Шахс тўғрисидаги дастлабки ахборотлар, маълумотлар, унинг ташки кўринишини баҳолашга алоқадор намоён субъектив баҳолашни келтириб чиқаради. Лекин ўзаро фикр алмашиш, мулоқотга киришиш давомида омиллар тобора реаллашиб, объективлашиб боради.

Педагогик муомалада тескари алоқа йўли бевосита иштирок этади:

- маъруза, семинар, лаборатория машғулоти, диктант, иншо ва бошқа мустақил ишлар бажарилиш жараёни ҳамда уларнинг сифатида;
- қатнашчиларнинг юз ҳаракати, мимикаси, нутқ интонацияси, имо-ишоралар, қадди - қоматни тутиши; - ўзини-ўзи бошқариш (хулқ-атвори, ақлий ҳаракати, жиддийлик) сингари ахборот берувчи (ўқитувчи) билан уни қабул қилувчи, ўқитувчи ёки талаба ўртасида узлуксиз мулоқот амалга ошиб туради. Ана шу алоқа йўллари орқали тескари муносабат ўрнатилади, бинобарин, ўқитувчи ўз фаолиятининг натижаси юзасидан муайян маълумот олишга муваффақ бўлади.

Муомала маданияти, мулоқот мароми, педагогик одобига ўргатишининг тренинг (“Кор ўюми”, “Мантикий фикрлаш”, “Автобусда”, “Пантомима”, “Танишув”, “Яқинлашув”, “Мен фахрланаман”, “Тинглаш ва эшитиш”, “Илтифотли қадам”, “Бузук телефон” каби тренинг) лари мавжуд бўлиб, уларга ҳамкорлик фаолияти қатнашчиларини ўргатиш мумкин [1]. Тренинглар ўз ичига одатда қўйидагиларни қамраб олади: юриштуриш, жавоб бериш, ўзгаларга эътибор қилиш машқлари; муомала қилиш усули, кўнижмаси, малакаси ва одати юзасидан машқлар; муомаланинг умумий қонуниятларини ўрганиш, яъни педагогик муомала тизимини эгаллаш машқлари; 4) педагогик коммуникация технологияси ва инструксига оид тренинглар ва бошқалар.

Иzlaniшларнинг кўрсатишича педагогнинг талabalарга нисбатан бўлган ижобий муносабати, уларга тиниқ, босиқ мурожаат қилиши талabalарда эркинликни хис қилишда ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каримова В.М., Акрамова Ф.А., Очилова Г.О., Мусаханова Г.М. Педагогика психология. Ўкув кўлланма – Т.: TDIU, 2010 - 393 б.
2. Каримова В.М. Психология. Ўкув кўлланма. – Т.: А.Кодирий номидаги халқ мероси нашриёти, “ЎАЗБНТ” маркази, 2002. – 205 б.
3. Халиков А.А. Олий таълим мусассасаларида бўлажак ўқитувчиларнинг педагогик маҳоратини ривожлантириш: Дис. ... пед. фан. д-ри. - Тошкент, 2018. – 204 с.;
4. Джуманов Ш.З. Педагоглик касби ва унинг жамият тараққиётида тутган ўрни // Таълим сифатини ошириш негизида ўқитувчиларнинг касбий компитентлигини ривожлантириш назарияси ва амалиёти: Республика илмий-амалий конференция материаллари – II қисм – Жиззах, 2015. Б. 50-52;
5. Джуманов Ш.З. Бўлажак ўқитувчининг шахс бўлиб шаклланишида коммуникатив қобилиятнинг моҳияти // ФарДУ – илмий хабарлар. –Фарғона, 2018. № 5. – Б.113-116.

YOSHLARNING IJODIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH

*Yusupov Umidjon Salim o‘g‘li
O‘zMU Jizzax filiali psixologiya kafedrasи stajyor o‘qituvchisi
G‘aybullayeva Muhlisa Olimjon qizi
O‘zMU Jizzax filiali “Yoshlar psixologiyasi” yo‘nalishi talabasi*

Annotatsiya: Hozirgi vaqtida yoshlarda ijodiy (ijodkorlik), inson faoliyatining turli sohalarida yangi g'oyalarni yaratishga moyildirlar. Jamiyatning har qanday o'zgarishlarga ijodiy yondosha oladigan, mavjud muammolarni noan'anaviy va sifatli hal eta oladigan odamlarga bo'lgan ehtiyojining ortib borishi jamiyat taraqqiyoti sur'atlarining tezlashishi va natijada odamlarni jadal hayotga tayyorlash zarurati bilan bog'liq, o'zgaruvchan sharoitlar.

Kalit so'zlar: ijodkorlik, ijodiy fikrlash, ijodkor yoshlar, ijodiy faoliyat.

Zamonaviy hayot sharoitida ijodkor shaxsga jamiyat talabi ortib bormoqda. Mamlakatimizda qisqa davrda sanoatning turli sohalarida ro'y berayotgan ulkan o'zgarishlar, texnologik taraqqiyotning jadal sakrashi navqiron avloddan uning har qanday ko'rinishlariga ijodiy va samarali yondashish imkonini beradigan fazilatlarga ega bo'lishni zudlik bilan taqozo etmoqda. Ijad yoshlarga chinakam katta imkoniyatlar beradi. Bu, ayniqsa, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishdan va boshqalarning hayotida inqilobiy o'zgarishlar qilishdan qo'rqlmaydigan yoshlar toifasi uchun juda qadrlidir. Misol uchun, yosh tadbirkorlar uchun ijodiy fikrlash ularga mag'lubiyatsiz yo'ldan borish imkonini beradi, bu juda istiqbolli. Vaqt o'tishi bilan ularning joyi raqobatchilar bilan to'ldirilgan bo'lsa ham, ular yangi narsalarni o'ylab topishlari mumkin. Yozuvchilar uchun ijodiy fikrlash ularga o'zlarini yirtib tashlash qiyin bo'lgan asl hikoyalarni topishga imkon beradi, psixologlar uchun mijozning ehtiyojlarini iloji boricha to'liq qondirish uchun u bilan o'zaro munosabatlarning yangi usullarini ixtiro qilishga yordam beradi. Fanda ijodkorlik ilmiy muammolarni noan'anaviy usulda yechish, unga innovatsion g'oyalar va yondashuvlarni joriy etishga yordam beradi.

Ijadkorlik - (inglizcha ijodkorlikdan) - shaxsning nisbatan barqaror xususiyati bo'lgan ijodiy qobiliyat, ijodkorlik darajasi. Dastlab ijodkorlik intellektning vazifasi sifatida qaralib, intellektning rivojlanish darajasi ijodkorlik darajasi bilan belgilanadi. Keyinchalik ma'lum bo'ldiki, aql darajasi ma'lum chegaragacha bog'liq va juda yuqori intellekt ijodkorlikka to'sqinlik qiladi. Hozirgi vaqtida ijodkorlik aql-idrokka tushirib bo'lmaydigan, uning psixologik xususiyatlarining butun majmuasiga bog'liq bo'lgan yaxlit shaxsning funksiyasi sifatida qaraladi.

Ijadkorlik - shaxsning ijodiy qobiliyatları - g'ayrioddiy g'oyalarni yaratish, an'anaviy fikrlash shakllaridan chetga chiqish, muammoli vaziyatlarni tezda hal qilish qobiliyatı. Ijadkorlik printsipial jihatdan yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlik bilan tavsiflanadi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilik tarkibiga kiradi. Insonning intellektual qobiliyatları orasida ijadkorlik alohida tur sifatida ajralib turadi.

A.Maslouning fikricha, ijadkorlik har bir insonda tug'ma bo'lgan, lekin muhit ta'sirida ko'pchilik tomonidan yo'qolan ijodiy yo'nalishdir.

P.Torransning fikricha, ijadkorlik quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 1) muammolarga, bilimlarning yetishmasligi yoki nomuvofiqligiga yuqori sezuvchanlik;
- 2) bu muammolarni aniqlash, gipotezalarga asoslangan holda ularning yechimlarini topish, gipotezalarni sinab ko'rish va o'zgartirish, yechim natijasini shakllantirish bo'yicha harakatlar[1].

Rus olimi L.S.Vigotskiy ijod muammosi haqida shunday yozgan edi: "Biz ijodiy faoliyatni yangi narsalarni yaratuvchi inson faoliyati deb ataymiz, u ijodiy faoliyat natijasida yaratilgan tashqi olamning biron bir narsasimi yoki ong yoki tuyg'u, yashash va tuyg'uning muayyan qurilishi bo'ladimi, farqi yo'q, faqat shaxsning o'zida namoyon bo'ladi. Natijasi uning tajribasida bo'lgan taassurotlar yoki harakatlarning takrorlanishi emas, balki yangi tasvirlar yoki harakatlarning yaratilishi bo'lgan shaxsning har qanday bunday faoliyati ushbu ikkinchi turdag'i ijodiy yoki uyg'un xatti-harakatlarga tegishli bo'ladi. Inson miyasi, ushbu tadqiqotchining fikriga ko'ra, nafaqat bizning oldingi tajribamizni saqlaydigan va ko'paytiradigan organ, balki bu avvalgi tajriba elementlaridan yangi pozitsiyalar va yangi xatti-harakatlarni birlashtiradigan, ijodiy qayta ishlaydigan va yaratadigan organdir. Agar inson faoliyati faqat eskini takror ishlab chiqarish bilan chegaralangan bo'lsa, inson faqat o'tmishga yuzlangan mavjudot bo'lar edi va kelajakka faqat shu o'tmishni qayta ishlab chiqarish darajasida moslasha oladi. Insonni mayjudotga aylantiradigan, kelajakka qaraydigan, uni yaratadigan va hozirgi zamonni o'zgartiradigan ijodiy

faoliyatidir. Masalan, P.Torrens ijodkorlikni muammolarga, mavjud bilimlarning tanqisligi yoki disharmoniyasiga nisbatan sezgirlikning namoyon bo'lish jarayoni deb ta'riflagan; ushbu muammolarning ta'riflari; ularning yechimlari, gipotezalarini izlash; gipotezalarni tekshirish, o'zgartirish va qayta tekshirish; va nihoyat, qarorning natijasini shakllantirish va yetkazish. Ijodkorlikni jarayon sifatida ko'rib chiqish uning tuzilishini (qobiliyatlar sifatida), ushbu jarayonni rag'batlantiruvchi shart-sharoitlarni aniqlashga, shuningdek ijodiy yutuqlarni baholashga imkon beradi. Torrens tomonidan ishlab chiqilgan ijodkorlik testlarida ijodiy jarayonlarning turli xil faoliyat sohalarida murakkabligini aks ettiruvch modellar qo'llaniladi: og'zaki, vizual, ovozli, motorli. Testlar ijodkorlikni raxonlik, moslashuvchanlik, o'ziga xoslik va g'oyalar rivojlanishi nuqtai nazaridan baholaydi. Ijodkorlik hayotning ko'plab sohalarida muvaffaqiyatga hissa qo'shadigan muhim omildir. Shu sababli, ijodiy fikrlashni shakllantirish haqida iloji boricha ko'proq o'rganishni xohlash mantiqiy va tabiiy ko'rindi. Ijodiy tafakkurning shakllanishi bevosita insonning hayotiy tajribasi, bilim darajasi, turmush tarzi, uning shaxslararo munosabatlari bilan bog'liq. O'z dunyoqarashini kengaytirgan – ko'proq kitobxon bo'lib, sayohat qilib, qiziqarli odamlar bilan muloqotda bo'lgan yoshlar o'z tafakkuri ijodkorligini rivojlantirish yo'lida katta qadam tashlamoqda. Zero, ijodiy yechim, aslida, turli bilim, tajriba va malakalarning o'zaro uyg'unlashuvi natijasidir.

Agar odamda oz miqdordagi bilim bo'lsa yoki ular juda yuzaki bo'lsa yoki undan ham yomoni - agar butun bilimlar zaxirasi faqat bitta sohada to'plangan bo'lsa, unda ijodiy fikrlarni tug'ish va ijodiy qarorlar qabul qilish imkoniyati juda kichik. Binobarin, ijodkorlik yagona qobiliyat emas – bu insondagi fazilatlar va uning intellekt xususiyatlarining yig'indisi ekanligi ayon. Shunday qilib, ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagilar zarur:

- o'zingizni ijodiy va xilma-xil shaxs sifatida qabul qiling;
- mustaqil shaxs bo'lish va tashqi talablarga qarshi tura olish;
- boshqa odamlarning taxminlariga qarshi chiqqa olish;
- izlanuvchan, qabul qiluvchi, ochiq fikrli, yangi narsaga tayyor bo'lmoq;
- baquvvat, yengil-yelpi odam bo'1;
- idrok va kuzatish qobiliyatiga ega;
- mos kelmaydigan birlashtira olish;
- o'z g'oya va fikrlarini bayon eta olish, insonni ishontira olish;
- hazil va o'ynoqilik tuyg'usiga ega.

Ijodiy tafakkurni shakllantirish jarayoni uzoq muddatli, uzlusiz jarayon bo'lib, uning eng muhim bosqichi ta'lim davri hisoblanadi. Bundan tashqari, zamonaviy ta'lim ham ta'lim va tarbiya jarayonida ijodiy shaxsni ro'yobga chiqarish uchun sharoit yaratib bera olmayotganligi ham ko'rini turibdi. Odatiy reproduktiv ta'lim modeli bilimlarni uzatishni, reproduktiv qobiliyatlarni shakllantirishni va ularning o'zlashtirilishini nazorat qilishni davom ettiradi. Albatta, natijada biz ijodiy fikrlaydigan odamlarning ma'lum foizini olamiz, ammo bu yetarli emas.

Tadqiqotlar jarayonida ijodiy fikrlash olimlari ijodiy muammoning yechimini tezda topishga yordam beradigan yoki to'sqinlik qiladigan shartlarni aniqladilar. Bu yerda shartlar qisqacha shaklda:

1. Agar o'tmishda odam tomonidan muayyan muammolarni hal qilishning ma'lum bir usuli juda muvaffaqiyatli bo'lgan bo'lsa, unda bu holat uni kelajakda hal qilishning ushbu usuliga rioya qilishni davom ettirishga undaydi. Yangi vazifaga duch kelganda, odam birinchi navbatda uni qo'llashga intiladi.

2. Muammoni hal qilishning yangi usulini topish va amaliyotga tatbiq etish uchun qancha kuch sarflangan bo'lsa, kelajakda undan foydalanish ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. Ba'zi yangi yechimlarni topishning psixologik qiymati uni amalda iloji boricha tez-tez ishlatish istagi bilan mutanosibdir.

Qanday qilib ijodiy fikrlashni o'rganish kerak? Bu savolga javoban bir qator tavsiyalar berish mumkin. Ko'pgina psixologlar aqlga kelgan barcha fikrlarni, ham yaxshi, ham yomonni yozishni maslahat berishadi. Agar siz faqat yaxshi g'oyalarni ilgari surishga harakat qilsangiz,

bu, bir tomondan, potentsial samarali fikrlarning "yomonlashishi"ga, boshqa tomon dan esa doimiy norozilik tuyg'usiga olib kelishi mumkin. Ijodiy ish bilan shug'ullanayotganda, siz tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bilan shug'ullanmasligingiz kerak (qabul qilingan hukmlarni baholash va asosli xulosa chiqarish). O'ylash uchun o'zingizga ko'proq vaqt bering. Ba'zi psixologlar hal qilinayotgan muammoni yuzlarda o'ynashni yoki uning yanada vizual tasvirini yaratish uchun uning diagrammasini chizishni maslahat berishadi[2].

Misol uchun, agar biz uyga xuddi shunday piyoda borishga odatlangan bo'lsak, biz bir kun boshqa yo'lidan borishga harakat qilishimiz mumkin va har kuni yangi variantlarni topishimiz mumkin. Yangi joylarga tashrif buyurish, biz bilganimizdan tubdan farq qiladigan narsalarni o'rganish foydalidir. Ratsiondag'i o'zgarishlar ijodkorlikni rivojlantirish uchun juda yaxshi. Siz yangi menuy o'ylab topishingiz yoki ro'za tutishga harakat qilishingiz mumkin. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning yana bir yo'li - san'atga ishtiyoqdir. Masalan, cholg'u asboblarida o'ynash barmoqlarning nozik motorikasini rivojlantiradi. Ular qo'llarga impulslar yuboradi. Shuning uchun ham musiqachilar juda aqli ekani ma'lum bo'ldi. Bu kashta tikishni, to'qishni va kompyuter klaviaturasidan foydalanishni biladiganlarga ham taalluqlidir. Sport bilan shug'ullanish, raqsga tushish, ochiq havoda sayr qilish ijodiy tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi. Aytgancha, vaqt-i-vaqt bilan fantaziyalarimizni o'rgatish foydalidir. Istalgan tasvirlarni chizish, uyushmalar o'ynash, orzularingizni tasavvur qilish - bu nafaqat zavq keltiradi, balki istaklarni amalga oshirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish shaklida ham foyda keltiradi.

Ilmiy adabiyotlarda ijodkorlikning turli talqinlariga qaramay, ko'plab olimlar ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun voqelikni tizimli va izchil ravishda o'zgartirishni, mos kelmaydigan narsalarni bog'lashni, sub'ektiv tajribaga tayanishni o'z ichiga olgan ijodiy muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish kerakligini ta'kidlaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sharaffiddinov, A., & Yusupov, U. (2022). The opportunities of educating morality for children through samples of folklore. Eurasian Scientific Herald, 5, 65-68.
2. Sharofitdinov, A., & Umidjon, Y. (2022). SHAXSIY KAMOLOTDA ART-TERAPEVTIK MASHQLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(3).

MULOQOT INSONLARGA TA'SIR O'TKAZISH VOSITASI SIFATIDA

*Balibekova Gulshoda Saydulla qizi
O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
“Psixologiya” fakulteti talabasi
Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o'g'li
O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali
“Psixologiya” kafedrasi stajyor-o'qituvchisi*

Annotatsiya: Muloqot inson hayotida beqiyos ahamiyatga ega. Bu maqolada muloqotning ko'rinishlarini, turlarini, psixologik va fiziologik shakllanish jarayonlari haqida qisqacha ma'lumotlar berilgan. Kommunikativ muloqot, verbal va noverbal muloqot turlari haqida ham malumotlar berilgan.

Tayanch so'zlar: Muloqot, kommunikatsiya, verbal muloqot, noverbal muloqot, paralingvistik.

Kishilar muloqotga kirishar ekan savol berish, buyruq, iltimos qilish biror narsani tushuntirish bilan birga o'z oldiga boshqalarga tasir etish, shu narsani ularga tushuntirish maqsadini qo'yadi. Bir kishi turli muloqot vazifalarida turli rollarni bajarishi mumkin. Masalan xizmat joyida ishchi, kasal bo'lsa bemor sifatida shifokor ko'rsatmalariga amal qiluvchi, oilada